

Az irodalom és a zene kapcsolódása egy következő fejezet szerint erőteljesen jelen van Vörösmarty Mihály *A vén cigány* című versében, amelynek feszültsége „a barokk és klasszikus kori zenekari darabok megoldási módját” (152) kelti életre, a zenei dinamikának és feszültségnek a letisztulása a „zene lefekeződésében, majd megállásában testessül meg” (uo). A költeményben megjelenő „felkorbácsolt vihar” és lecsendesülés megfigyelhető a barokk kori hangszeres zenében is. Mezősi felteszi a kérdést, hogy miért a vihar-jelenet válik poétikai centrummá *A vén cigányban* és a *Lear királyban*; s elképzelhetőnek tartja, hogy a dráma fordítása ihlette a költeményben előforduló vízképeket.

Új nézőpontból tárgyalja a szerző Petőfi *János vitézét* Dante *Isteni színjátékán* és e mű pretextusain keresztül, s ezt az úgynevezett „kimondhatatlan poétikájára” alapozza, a hangsúlyt a *János vitézben* lévő, az *Isteni színjáték* által létrehozott irodalomtörténeti eseményekre helyezi. Az első ilyen esemény a Pokol tornácán játszódik, a második magába foglalja a *János vitéz Odysseia-* és *Aeneis-*olvasatát. Odysseus azért száll alá az Alvilágba, hogy megtudja, mi vár rá otthon; Aeneas pedig azért, hogy megtudja, mi vár rá az új hazában. János vitéz bánatában megy le az Alvilágba, a „Sötétség országába”. Az ókori hősközhöz hasonlóan ő is bejár egy utat. Am Dante kilóg a sorból, ugyanis utazásait nem az időbeliség mozgatja, mint az említett hősök esetében. Az említett művekkel ellentétben az *Isteni színjáték* abból a szempontból is érdekes, hogy Dante elbeszélő és hő is egyben. Mezősi érinti Dante–Beatrice és János vitéz–Iluska közötti párhuzamokat. Petőfi mindig azt építi a *János vitézbe* az említett művekből, amire szüksége van: „az *Odysseia*ból inkább a motívumát, [...] míg a *Commediá*ból inkább a költői koncepció egyes kulcsrészeit” használja fel (174).

A könyv harmadik része operaszemiotikai interpretációkat tartalmaz. Muszorgszkij utolsó operájának, a *Hovanscsinának* a nyitójelenetét Mezősi a gogoli „szómaszkkal” kapcsolja össze, amely később „zenei trópusba” transzformálódik. A gogoli szómaszka Dante *Isteni színjátékában* gyökerezik; Dante poétikájának zeneiségével pedig Oszip Mandelstam is foglalkozott, s az ő esszéje adja az opera elemzésének kiindulópontját. A *Hovanscsina* komponálása közben a zeneszerző megfogalmazza, mennyire fontos számára „az élőtől vett, nem

klasszikus melódia” (199) – az élőbeszédnek Gogol prózájában is nagy jelentősége van.

Mezősi a „virtuális” és a „zenei” színpad kapcsolataira mutat rá a Bergman rendezte *Varázsfuvola* és Tarkovszkij *Borisz Godunovja* révén. Mindkét műben jelentősége van a gyermeki figurának; Tarkovszkijnál a darab szerkezetéből, annak logikájából kerül a gyermek az előadásba; Bergman esetében viszont a nézőtérrel. Mezősi Miklós könyve végén felfedi, hogy miben áll a zene fenomenológiájának és az irodalmi alkotások megközelítésének egymásrataltsága. Szerinte ez „a kulturális hagyomány megőrzése és e hagyományra való reflektálás együttes készítésében mutatkozik meg” (250).

A könyv legnagyobb értéke, hogy az elemzett műveket eddig nem ismert nézőpontokból világítja meg és hozza összefüggésbe egymással.

 HELIKON

DUKKON ÁGNES

dukkon.agnes@btk.elte.hu

ORCID: 0000-0003-0833-9263

ЛУЦЕВИЧ, Л. Ф. *Автобиографические исповеди в литературе: Претексты. Тексты. Контексты.* Москва: Наука, 2020. 502.

A szerző, Ludmila Łucewicz irodalomtörténész, a Varsói Egyetem tanára több évtizedes kutatómunkájának eredményeit teszi közzé az önéletrajzi vallomások történetét feldolgozó kötetében. Érdeklődése az európai irodalmakban a mai napig eleven műfaj, a vallomás/gyónás és az azt konstituáló lelki-szellemi-kulturális folyamatok vizsgálatára irányul az orosz irodalom keretein belül. A szerző hatalmas munkát végzett el a műfaj történetének, a legfontosabb „példaadó” európai képviselőinek és a középkortól a 19. század végéig áttekintett, a vallomás-irodalomhoz tartozó jelentős számú orosz szövegnek az elemzésével. A kötet felépítése jól tükrözi a szerző koncepcióját: az I. rész (*Вместо введения – Bevezetés helyett*) elméleti, módszertani jellegű kérdésekkel foglalkozik, a II. rész (*Три исповеди в пространстве европейской культуры – Három vallomás az európai kultúra köréből*) Szent Ágoston, Pierre Abélard és Rousseau vallomásaira összpontosít, mivel ezek a későbbi, orosz irodalmi alkotások értelmezéséhez nélkülöz-

hetetlen alapot szolgáltatnak. Ugyanakkor ebben a részben helyezi el e három szerző oroszországi recepciójának bemutatását, az orosz *Ezüstkor* kiemelkedő alkotói, D. Merezkovszkij, D. Filozofov, V. Rozanov és G. Fedotov művein keresztül.

A III. rész terjedelmében alaposan felülmúlja az első kettőt, ugyanis itt kerül sor az egyes orosz vallomások/gyónások részletes tárgyalására, s ez tizenhét művet jelent a középkortól a 19. század végéig (*Исповеди в пространстве русской культуры – Vallomások az orosz kultúrában*). A 18. századból megemlíthetjük II. Katalin cárnő, Gy. Fonvizin drámaíró és Ny. Karamzin író, költő, történész műveit. A 19. század a vallomások, gyónások bőségének kora: a legnagyobb írók, művészek, filozófusok, kritikusok (köztük P. Vjazemszkij, Ny. Gogol, Ny. Ogarjov, K. Leontyev, Lev Tolsztoj) és egyházi személyek mellett uralkodók (I. Miklós cár), illetve forradalmárok (M. Bakunin), megtért lázadók (Lev Tihomirov) konfessziói, „beismerései”, védekezései képezik az elemző értékelés tárgyát. Egyetérthetünk a szerzővel, miszerint ezek az önéletrajzi elemeket is tartalmazó gyónások, vallomások még nem kaptak elegendő tudományos figyelmet, pedig sok esetben nemcsak irodalmi jelentőségük, hanem történelmi és művelődéstörténeti forrásértékük sem elhanyagolható.

A címben megnevezett műfaj s az ezt jelölő szó, az *iszpovegy* (*исповедь*) az orosz nyelvben és kultúrában már eleve kettős jelentésű: 1. vallási szentség, gyónás, 2. irodalmi-filozófiai-publicisztikai műfaj, *vallomás/confessio*. Ludmila Łucewicz az előszavában kitér a műfaj 20. századi sorsára is: a szovjet korszak, a hivatalos világnézetté emelt ateizmus igyekszik eltörölni, kiiktatni az irodalom világából nyilvánvaló keresztény gyökerei miatt, majd az 1990-es évektől, a Szovjetunió összeomlása után éppen az ellenkező véglét figyelhető meg. Írók, költők, filozófusok, politikusok, filmrendezők, kritikusok körében valóságos divatjelenséggé vált vallomásokat, „gyónásokat” közzétenni, de ezzel az írások hitelessége is megkérdőjeleződik, sokszor csak nárcisztikus öntetszeglés, valamiféle pravoszláv imágó megalkotása vezeti az egyes szerzők tollát.

Az ismert, világirodalmi jelentőségű gyónások, vallomások (Gogol és Tolsztoj írásai) mellett Łucewicz fősorakoztat alig ismert vagy csak kevésbé vizsgált önéletrajzi írásokat, apológiákat, melyek-

nek ugyanakkor rendkívül fontos történelmi, irodalomtörténeti dokumentumjellegük is van. Ilyen írás Nyikolaj Martinov vallomása, aki párbanban megölte Lermontovot: még sok év elteltével sem a megbánás, hanem az öngizolás hangja szólal meg benne. Pjotr Vjazemszkij herceg, költő, kritikus, Puskin közeli barátja, magasrangú cári hivatalnok és diplomata 1830-ban azért írja meg politikai vallomásait (*Моя исповедь – Gyónásom*), hogy tisztázza magát az uralkodó, I. Miklós előtt, visszautasítsa a méltatlan rágalmat, visszaszerezze megbecsültségét és karrierjét. Írásában keveredik az egyházi gyónás hangvétele a világi célokat követő apológiával, s nem a bűnbánat, hanem az öngizolás, az igazság szenvedélyes képviselése, helyreállítása szólal meg benne.

Alapos és érzékeny elemzést kap a kötetben Gogol három írása, melyeket a vallomás/gyónás műfajához lehet sorolni: a *Válogatás barátaimmal folytatott levelezéséből*, az író életében nem publikált *Avtorszkaja iszpovegy* (*A szerző vallomása*) és költő barátjának, V. Zsukovszkijnak írt levele, mindhárom 1847-ben keletkezett. Érdekes kapcsolat figyelhető meg ezekben a szövegekben az episztoláris irodalom és a konfesszió műfaja között: a levélforma tág lehetőséget kínál mindenfajta személyes közlésre, mint például a tulajdonképpeni gyónás, önelemzés és öngizolás, erkölcsi és vallásos tanítások, művészi hitvallás. A *Válogatás* viharos fogadtatásra talált a kortársak körében, elismerő és elutasító vélemények, a szerző személyét támadó írások jelentek meg róla, mely Gogolt arra készítette, hogy szembenézzen ezek igazságtartalmával. Így született meg a *Válogatás*ban nem egészen hiteles „gyónás” miatti újabb „gyónás”, az *Avtorszkaja iszpovegy*, melyben az író megkísérli a korábnál szigorúbb, nem irodalmi célokat követő önvizsgálatot, de Łucewicz szerint törekvése mégis öngizolássá, magyarázkodássá válik. A szövegben összeolvad a templomi gyónás őszinte szándéka és az írói hivatás, a kiválasztottság-tudat emberközpontúsága – bár az irodalomtörténész rámutat arra, hogy végül is Gogol valóban teljesítette a valódi gyónás követelményét, mert öngizolását nem publikálta, s ebben a gesztusban, az önmagával folytatott néma küzdelemben kifejeződik a megbánás (*szmirenijje*), amely a belső megtisztulás, önismeretre jutás legfőbb feltétele. Gogol vallomásaival kapcsolatban a szerző Jurij Lotman írásait idézi, melyekből fény derül arra,

hogy az orosz írók a 19. században nemcsak a művészi, hanem az önéletrajzi személyiségüket is igyekeznek megteremteni, felépíteni. Lotman szerint ugyanis az I. Péter utáni korszakban az író azt a helyet foglalja el, amelyet korábban a hitszónok, az aszkéta, a lelki vezető, sőt próféta.

Lev Tolsztoj *Gyónás* című művének igen részletes elemzése is tartalmaz az eddig megjelent, számos szaktanulmányhoz, esszéhez képest új szempontokat. Ezek egyike Tolsztoj naplójának mint a *Gyónás* pretextusainak értelmezése. Az író fiatal korától egészen haláláig rendszeresen vezetett naplót, s így nyomon lehet követni annak a szellemi válságnak a kialakulását, fázisait, amely 1879 és 1882 között a *Gyónás* megírásához vezetett. Az emberi lét alapvető kérdéseivel – az élet értelme, a halál elkerülhetetlensége – viaskodik Tolsztoj, mert korának gyermekeként ő is csak a racionális tudástól várta az ész hatósugarán túli kérdések megoldását. Végül eljut odáig, amikor a végesség tudatát, átélését s az értelmetlenség miatti lázadást tágabb, és a ráció fogalmaival meg nem ragadható perspektíva váltja föl. Ludmila Łucewicz a tolsztoji műben is feltárja azt a mélyebb szintet, amely ugyan irodalmi köntösben jelenik meg, mégis valószínűleg felfogható átélte gyónásként is: az értelem gőgjét felismerő, és attól megszabaduló író Istenhez fordulását.

A kötetet gondolatgazdag összegzés, névmutató és egy hat oldal terjedelmű angol nyelvű rezümé zárja. Ez utóbbi fontosságát azért is érdemes kiemelni, mert a könyv témája izgalmas, ebben a komparatív megközelítésben sok új meglátást, összefüggést világít meg, és így számot tarthat az orosz nyelv és kultúra körén kívüli szakemberek, irodalmárok, történészek érdeklődésére is.

 HELIKON

TÓTH-IZSÓ ZSUZSANNA

toth.izso.zsuzsi@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8966-9947

Maria Valeria DOMINIONI e Luca CHIURCHIÙ, a cura di. *Leopardi e la cultura del Novecento: Modi e forme di una presenza. Atti del XIV Convegno internazionale di studi leopardiani (recanati 27–30 settembre 2017): Centro Nazionale di Studi Leopardiani*. Firenze: Leo S. Olschki Editore, 2020. 550.

A nemcsak terjedelmében jelentős, hanem tartalmában is igen sokrétű és gazdag konferenciakötet a *Leopardi az 1900-as évek kultúrájában: Egy jelenlét módjai és formái* elnevezésű konferencia előadásából szerkesztett válogatást tartalmazza. Az esemény célja az volt, hogy meghatározza, mekkora mértékű és milyen jellegű Leopardi feltelezhető hatása az 1900-as évek európai gondolkodására, illetve az irodalmi alkotók személyiségfejlődésére és munkásságára. A kötet harmincegy tanulmányt tartalmaz, amelyeket a szerkesztők négy szekcióra bontottak: külön olvashatunk arról, hogy Leopardi élete és munkássága mely prózaírókat (I.), költőket (II.), filozófusokat és kritikusokat (III.), illetve rendezőket és fordítókat (IV) ihlette meg.

A *Prózaírók* című fejezetben találkozhatunk Pirandello, Savinio, Pavese, Calvino, Gadda, Palazzeschi, Saba, Brancati, Bontempelli nevével, de olvashatunk Primo Levi és Anna Maria Ortese Leopardi-felfogásáról is. Marco Dondero áttekinthető elemzésében felsorol tizenhét, 1930-tól kiadott irodalmi művet, amelyekben markánsan megjelenik a Leopardi-jelenség hatása. A felsorolás Giovanni Papini *Leggenda Argentea di Giacomo Leopardi poeta e martire* című elbeszéléssel kezdődik és Paolo Di Paolo 2015-ös *Giacomo il signor bambinó*-jával zárul. A műveket Dondero hat csoportba rendezi aszerint, hogy a szerzőik milyen szempont alapján kapcsolódnak műveikben Leopardi alakjához.

A *Költők* című fejezetben Pascoli, Gozzano, a költő Saba, Montale, Caproni, Rosselli, Zanzotto, Giudici, Severini és a görög Kavafis munkásságában felfedezhető Leopardi-hatásokat és/vagy gondolatbeli párhuzamokat vizsgálják a szerzők.

A *Filozófusok és kritikusok* című fejezet első írásában Luigi Capitano állítja, hogy Leopardi gondolkodása nagymértékben meghaladja az 1800-as évek kereteit, s emiatt esik meg, hogy a költő emblematikus figurájává válik az Abszolút azon árvának nevezhető korszakának, melyet a nihilizmus korának nevezünk. Capitano szerint Leopardi túl későn jött az antik világhoz képest, és túl hamar a későbbi korok számára. A recanati költő mindenek tudatában is volt, s éles előrelátással jellemezte mai kortárs világunkat. Raul Bruni kiemeli a Leopardi-kritika gazdagságát, de hiányol egy rendezett, frissített „adatbázist”, és véleménye szerint hiányosságok mutatkoznak a *Zibaldone* kritikái